

Filosofijos vienišius - teorijos ir praktikos idealistas

I.

Vienas originaliausių (kai kas¹ sakytų: perversiškausių) modernių laikų filosofų, anglų kilmės airis George`as Berkeley`is (1685-1753) ne tik neigė materijos buvimą, bet ir teigė, kad sveikas protas bei visi žmogaus mokslai gali puikiai be jos apsieiti. Materijos sąvoką jis laikė ne tik patirtimi nepagrįsta, tuščia ir nereikalinga, bet ir savyje prieštaringa, tiesiog niekine ir netgi žalinga. Pavyzdžiui, jis argumentavo, kad įsitikinimas materijos buvimu veda prie radikalaus skepticizmo, ateizmo ir apskritai religijai priešiško požiūrio įsitvirtinimo. O atmušti skepticizmą bei ateizmą ir apginti religinę pasaulėžiūrą buvo pats svarbiausias jo filosofijos siekis.

Antra vertus, Berkeley`is neneigė fizinio pasaulio bei jo reiškinių - medžių, akmenų, vandens, žvaigždžių, rankų, knygų, kariatų ir t.t. - buvimo, nors kai kas ir bandė būtent tai jam prikišti (aišku, kaip tik dėl to, kad jis taip nuosekliai atmetė materiją). Pasak Berkeley`io, šie tikrai egzistuojantys daiktai susideda anaipol ne iš materijos, o iš jutimų (pojūčių), todėl materijos nebuvimas visai neatima pagrindo minėtiems daiktams realiai

---

¹ pvz., Crispin Sartwell, <http://www.crispinsartwell.com/philosophy.htm> lankyta 2005 04 25

egzistuoti. Priešingai, materijos atmetimas jų buvimą netgi daro akivaizdesnį, tikresnį, atsparesnį skeptiškoms abejonėms. Pabrėžkime, kad Berkeley`is griežtai skyrė materiją (kurią atmetė) nuo medžiagos (kurią priėmė). Doktriną, kad materija egzistuoja, jis vadina materializmu. Šiandien šį terminą įprasta taikyti dar jo laikais nepopuliariai tezei, jog egzistuoja *tik* materija, ir kadangi Berkeley`is priešinosi pirmajai doktrinai, jis tuo labiau priešintūsi (ir priešinosi!) antrajai. Čia taip pat reikėtų paminėti, kad juslinius pojūčius Berkeley`is vadina *idėjomis* - bet apie tai vėliau.

Taigi prie savo *amaterializmo* (materijos neigimo) Berkeley`is prideda ir *idealistinę* tezę, kad fiziniam (gamtiškam, medžiagiškam, kūniškam) daiktui būti reiškia būti jusliškai suvoktam (*esse est percipi*). Taip jis konstruoja gamtos daiktus be jokios materijos grynai iš pojūčių, iš to, ką galima juslėmis suvokti, ir konstruoja juos laikydamasis empiristinio principo vadovautis tik asmeniškai patirtimi ir savistaba. Tad daiktai jam yra juslinių pojūčių deriniai, junginiai, sankaupos. Bet tai ne vienintelė tezė, sudaranti Berkeley`io idealizmą. Į jį įeina ir antroji tezė, kad nefiziniam daiktui būti yra būti suvokėju (*esse est percipere*). O suvokėjais Berkeley`is laiko dvasias (psichikas, sąmones, protus), suvoktas kaip esinius. Šios dvi tezės kartu paėmus ir sudaro idealizmą (kartais vadinamą *spiritualizmu*). Tad *pagal Berkeley`io*

idealizmą pasaulyje yra tik dvasios ir jų suvokti, iš pojūčių susidedantys daiktai. Nieko daugiau pasaulyje nėra.

Bet jei gamtos daiktai susideda iš pojūčių, kyla klausimas: kieno tai pojūčiai? Berkeley`is iš dalies atsako: mano, tavo ir visų kitų žmonių. Taigi fizinis pasaulis - visi gamtos daiktai kartu su žmogaus dirbiniais - yra konstrukcija iš žmonių pojūčių.

Bet tai tik dalis jo atsakymo. Filosofas gerai žinojo, kad gamta egzistavo ilgus amžius prieš žmonijos atsiradimą (o šiandien mes, jeigu ne jis, žinome dar ir tai, kad ji tikriausiai egzistuos ir po to, kai gamtoje mūsų seniai jau nebebus). Iš to Berkeley`is darė išvadą, kad būtinai egzistuoja Dievas, kuris, gamtą sukūręs, ją visą laiką ir suvokia - net ir tada, kai Žemėje dar nebuvo (ir jau nebebus) žmogaus. Pagal šį amaterialistinį, idealistinį *teizmą*, Dievas ne tik pasaulį sukūrė, bet ir kiekvieną akimirką jį suvokia, taip neleisdamas jam niekur dingti.

II.

Nereikia stebėtis, kad tokios Berkeley`io idėjos daugeliui atrodė paikos ir beveik nerado šalininkų. Bene aštriausiai jas pasmerkė jaunesnysis jo amžininkas Denis Diderot (1713-1784), teigęs, kad jo idealistinė „sistema žmogaus proto ir filosofijos gėdai

sunkiausiai sugriaunama, nors ir pati absurdiškiausia”². Tą pačią mintį švelniau išsakė kitas jo amžininkas (ir iš dalies netgi gerbėjas bei idėjinis įpėdinis), didysis filosofijos ironikas Davidas Hume`as (1711-1776), tardamas, jog „į Berkeley`io filosofiją neįmanoma atsakyti, bet neįmanoma ja ir patikėti”³. Kitaip tariant, sunku ją priimti, bet sunku ją ir sugriauti - taip jau tvirtai ji suręsta. Tai viena iš priežasčių, dėl ko verta ją studijuoti ir šiandien. Jos argumentai tokie stiprūs, kad esama rizikos jais susigundyti - gal net iki tokio laipsnio, jog imama tikėti Dievu! Pats Hume`as tuo nesusigundė, jis bei kiti filosofai vis dėlto rado Berkeley`io argumentuose silpnų vietų, kai kada net atmesdami jų pagrindines prielaidas. Tarp Berkeley`io didžiausių kritikų buvo dar vienas Diderot bei Hume`o bendraamžis, vadinamosios „sveiko proto mokyklos” kūrėjas, škotas Thomas Reidas (1710-1796), bandęs iš esmės supliekti abiejų - ir Hume`o, ir Berkeley`io - filosofijas (taigi tuo pačiu ir nemanęs, jog jų neįmanoma sugriauti).

Kaip ten bebūtų, nei jam gyvam esant, nei jam mirus dauguma filosofų Berkeley`io minties keliais nepasekė, bent jau ne iki galo.

---

² Cit. iš V. I. Lenin, *Materialism and Empirio-Criticism* <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1908/mec/intro.htm#bkV14P035F03> lankyta 2005 06 26; žr. ir H. Maillolochon, *Présentation de la Lettre sur les aveugles* de D. Diderot <http://www.ac-reunion.fr/pedagogie/philo/Diderot.htm> lankyta 2005 06 26

³ *An inquiry concerning human understanding*, Section XII, Part 1, Footnote 1, London, 1977. Hume`o teigimu, nors Berkeley`is savo argumentus taikė prieš skeptikus, ateistus ir laisvamanius, jie iš tiesų tik prieš skepticizmo ir veda, nes, girdi, “jų vienintelis poveikis - sukelti akimirkos nustebimą, neryžtingumą ir sutrikimą, kurie yra skepticizmo padarinys”! Ši Hume`o išvada verčia manyti, kad jis Berkeley`io nevisiškai suprato ar, tikriausiai, nenorėjo suprasti: būdamas ne tik skeptikas, bet ir ateistas, jis manė galįs tik ironiškai reaguoti į savo vyresnio idėjinio brolio (irgi empiristo ir dargi gerai išmanančio skeptikų argumentus) įsikibimą į tradicinį religinį tikėjimą. Bet tai, kaip įveikti skepticizmą racionaliu empirizmu ir teizmu, iš esmės yra pagrindinė *Trijų dialogų* tema.

Net ir tie, kurie juo sekė labai toli, neteigė, kad jis visais klausimais buvo teisus. Tačiau beveik visi sutinka, jog net ir klysdamas Berkeley`'s dėstė savo argumentus taip raiškiai, tiksliai, gyvai ir „žmoniškai“, - tai dar viena priežastis jį studijuoti -, kad jo tekstai tiesiog kviečia skaitytoją stabtelėti ir susimąstyti: o kaip čia būtų galima šį „keistą“ teiginį atremti, dėl ko autorius jį iš viso pasiūlė?... Mūsų laikų skaitytojui bene tinkamiausias šių tekstų - *Trys Hilo ir Filonuso dialogai*, čia pirmą kartą išties išversti į lietuvių kalbą. Juose sukaupta argumentacija teikia progą nušviesti nemažą dalį visos moderniosios filosofijos - nuo Descartes`o (1596-1650) iki dvidešimtojo amžiaus fenomenologų, dialektinių materialistų, neopozityvistų ir ypač analitikų. Todėl jie sudaro beveik idealų įvadą į moderniąją metafiziką bei epistemologiją.

Pats Berkeley`is šiuos dialogus parašė 1713 m. (kiti leidimai 1725, 1734) tam, kad prieinamesne forma pristatytų tezes, kurias buvo paskelbęs 1710 m. išėjusiame *Traktate apie žmogiškojo pažinimo principus* (liet. 1988).⁴ O pastarajame jos vietomis pateiktos taip tiesmukiškai ir šokiruojančiai, kad iškart buvo atmestos kaip bemaž kvanktelėjusios. *Trijuose dialoguose* autorius stengėsi savo teiginiams žymiai geriau paruošti dirvą ir juos įvesti patraukliu pašnekesio tarp dviejų nominaliai lygių partnerių

---

⁴ Vilnius: Mintis, 1988.

pavidalu. Beje, Filonusas (iš graikų k. žodžių *filos* „mylintis“ ir *nous* „dvasia, protas“) atstovauja autoriui, o Hilas (iš *hyle* „materija“, „medis“) tūlam jo tezių priešininkui. (Filonusą galėtume pravardžiuoti „Šviesuoliu“, o Hilą – „Miškiniu“).

Literatūriniu požiūriu Berkeley`iui ši užduotis pavyko. Kaip rašo Howardas Robinsonas, *Trys dialogai* „yra ir literatūros, ir filosofijos šedevras. Stilius beveik tobulai aiškus, o debatų dinamika taip priartėja prie tikro ginčo tarp dviejų inteligentiškų, simpatingų pokalbininkų, kad geriau tai pagauti rašytame žodyje turbūt neįmanoma. Knygoje mažai išstėtų kalbų, dialogas pulsuoja natūraliu ritmu - „aš tau, tu man“. Hilo mintys rutuliojasi savaime, per pokalbį jis užsimena kiekvieną priekaištą, kuris Berkeley`io oponentui galėtų pagrįstai šauti į galvą. Trumpai tariant, Hilas - toli gražu ne tas nuobodus pataikūnas, kuris daugumoje Platono dialogų oponuoja Sokratui. Taip yra todėl, kad Platono dialoguose diskusija paprastai vyksta tarp meistro ir mokinio, o Hilas ir Filonusas yra visais atžvilgiais, išskyrus ginčo rezultatą, vienas kitam lygūs draugai”⁵.

Vis dėlto, nors *Trijuose dialoguose* Berkeley`is ir stengėsi adekvačiai perteikti sau priešingą požiūrį ir į jį kuo sumaniausiai atsakyti, jam nepavyko daugumos skaitytojų palenkti į savo pusę -

---

⁵ H. Robinson, Editor's Introduction//George Berkeley, *Principles of Human Knowledge and Three Dialogues*, Oxford University Press, 1999, p. X. Savo straipsnyje ir išnašose šiuo Robinsono įvadu bei paaiškinimais ne kartą naudosi ir toliau; retkarčiais dirstelėsiu ir į Liso Downing straipsnį apie Berkeley`į internetinėje *Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/entries/berkeley/> bei į 6-oje išnašoje išvardytą literatūrą.

filosofinio poveikio šie dialogai vėlgi neturėjo tokio, kokio autorius tikėjosi.

Visai kitaip buvo su pirmąja Berkeley'io knyga, *Esė apie naująją regos teoriją* (1709). Ji tapo įtakingiausiu regėjimo psichologijos traktatu bent jau ligi XIX a. vidurio, gal iš dalies dėl to, kad savo amaterialistinių ir idealistinių įsitikinimų autorius joje dar neafišavo. Bet tai, kad jis juos jau brandino, aišku iš jo 1705-1707 m. vestų filosofinių užrašų, išleistų tik po jo mirties.

Minėtaisiais trimis jaunystėje parašytais ir jam dar gyvam esant išspausdintais veikalais, taip pat ir 1732 m. išleista religinės apologetikos bei kalbos filosofijos knyga *Alsifronas arba mažasis filosofas* šiandien daugiausia ir remiasi Berkeley'io šlovė. Pastarąjį pusšimtį metų ji patyrė net šiokią tokį renesansą. Komentatorių Berkeley'iumi ir anksčiau niekada netrūko, bet neseniai jų dar pagausėjo, atsirado vienas kitas ryškesnis analitinės filosofijos praktikuotojas, ėmėsis kai kurias berkliškas tezes savarankiškai ginti bei plėtoti. Tarp jų jau minėtasis H. Robinsonas, Johnas Fosteris, A. C. Graylingas, Stephenas R. L. Clarkas, o XX šimtmečio vidury tarp tokių pažymėtinas Roderickas Firthas.⁶

---

⁶ Žr. H. Robinson, *Perception*, London and New York: Routledge, 1994; H. M. Robinson, "The general form of the argument for Berkeleyan idealism", // J. Foster and H. Robinson (eds.), *Essays on Berkeley*, Oxford: Clarendon Press, 1985; J. Foster, "Berkeley on the physical world", // J. Foster and H. Robinson (eds.), *Essays on Berkeley*, Oxford: Clarendon Press, 1985; J. Foster, *The Case for Idealism*, London: Routledge & Kegan Paul, 1982; J. Foster, "The Succinct Case for Idealism", // Robinson, H. M. (ed.), *Objections to Physicalism*, Oxford: Clarendon Press, 1993; J. Foster, *The Nature of Perception*, Oxford: Oxford University Press, 2000; A. C. Grayling, *Berkeley: The Central Arguments*, London: Duckworth, 1986; A. C. Grayling, "Berkeley's Argument for Immaterialism", <http://www.acgrayling.com/Berkeley/Brklyp1.html>, lankyta 2005 04 30; Stephen R. L. Clark, *God*,

III.

Iš didžiųjų praėjusių amžių filosofų Berkeley`į ypač gerbė, kaip jau sakytą, Hume`as, kuris tačiau ne tik atmetė jo teizmą, bet ir nemanė, jog Dievo postulavimu galima ar net reikia išvengti skepsio dėl fizinio pasaulio buvimo. Be to, Hume`o nuomone, Berkeley`is nežengė pakankamai toli: atmetęs materiją, jis privalėjo atmesti ir dvasią. Kita vertus, už Berkeley`į žymiai vyresnis Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas (1646-1716), senatvėje spėjęs perskaityti kai kuriuos jaunuolio raštus, su pastarojo idealizmu bei teizmu nemaža dalimi sutiko, tik skirtingai juos aiškino ir iš esmės jam nepritarė kitais svarbiais klausimais. Dar ryškiau Berkeley`iui nepritarė ir griežtai nuo jo atsiriboti bandė Immanuelis Kantas (1714-1785), suformulavęs bei gynęs transcendentalinį idealizmą (nors klausimas, kiek ir kuo iš tikrųjų Kantas skyrėsi nuo Berkeley`io, dalinai tebėra atviras). O save tikruoju Kanto įpėdiniu laikęs Arthuras Schopenhaueris (1788-1860), atvirkščiai, Berkeley`iu žavėjosi, nors atmetė jo teizmą ir kitaip, bet irgi idealistiškai, suprato dvasią ir materiją.

Vėliau Britanijoje Berkeley'is turėjo įtakos trim visiškai skirtingų krypčių filosofams: viena vertus, absoliutesiems idealistams James'ui Frederickui Ferrierui (1808-1864) bei F. H. Bradley'ui (1846-1924), antra vertus ir dar svarbiau, empiristui pozityvistui J. S. Milliui (1806-1873), kuris iš Berkeley'io perėmė daikto, kaip tam tikros pojūčių visumos, koncepciją ir ją natūralistiškai, be jokios nuorodos į Dievo vaidmenį, paaiškino. Po Millio dar daugiau su Berkeley'io tezėmis užsiiminėjo ir jas kritiškai aptarinėjo analitinės filosofijos tėvai Bertrandas Russellas (1872-1970) ir G. E. Moore'as (1873-1958), jaunystėje atmetę neohegelišką idealizmą metafizinio neidealistinio realizmo (požiūrio, kad daiktai egzistuoja nepriklausomai nuo sąmonės) naudai. Jiedu gyrė jo metodą, tačiau priešinosi kai kurių jo argumentų prielaidoms (tuo pačiu, savaime suprantama, ir išvadoms). Nuo tol Berkeley'io teiginiai bei argumentai ir tapo analitinės filosofijos savastimi (nors dažniausiai bent iš dalies atmetama). Galop, kaip „puikų filosofą ir psichologą“ Berkeley'į vertino ir fenomenologijos kūrėjas Edmundas Husserlis (1859-1938), kuris, būdamas taip pat idealistas, priėmė Berkeley'io tezę *esse est percipi*, tik gerokai skirtingai ją aiškino.

Įdomu, kad Berkeley'io idėjas gerai suprato ir vienu požiūriu visiškai taikliai įvertino V. I. Leninas (1870-1924). Savo veikale *Materializmas ir empiriokriticizmas* jis įrodinėjo, jog Ernstas

Machas (1838-1916) ir kiti mūsų laikais primiršti ar nereikšmingais laikomi XIX a. pabaigos filosofai, tarp jų ir Leninui oponavę marksistai, nebuvo originalūs, o tik atkartoję kai kurias Berkeley`io (ir Hume`o) tezes. Pats Leninas, šias tezes dėstydamas, jų per daug neiškreipė, bet ir nesistengė įrodyti jų klaidingumo, nenagrinėjo ir nekritikavo Berkeley`io joms pasiūlytų argumentų, tik pateikė jas kaip savaime absurdiškas. Todėl Lenino tekstas visai nenaudingas Berkeley`io kritikai. Jis naudingas tik tuo, kad iš jo aišku, jog Berkeley`is ir Leninas - absoliutūs antipodai, griežtai vienas kitam priešingi ne tik teiginių turinio (tą Leninas pats aiškiai suvokė), bet ir filosofavimo metodo bei stiliaus atžvilgiais (čia ne taip aišku, kiek Leninas tai suvokė). Naudingas ir tuo, kad jame daug nuorodų į šiandienos požiūriui antraeilius bei trečiaeilius mąstytojus, kurie iš Berkeley`io sėmėsi minčių.

Beje, jei Leninas šiandien būtų aktualus, tai galimybė jį vispusiškai palyginti su Berkeley`iu būtų dar vienas motyvas į pastarąjį gilintis. Deja, tada, kai Leninas Lietuvoje dar buvo aktualus, jis nebuvo nei kritikuojamas, nei rimčiau diskutuojamas, o Berkeley`is į lietuvių kalbą (o gal ir į rusų) nebuvo verčiamas. Bet kai pastarasis pradėjo būti verčiamas, Leninas savo ruožtu kone pernakt dingo iš apyvartos. Toks staigus intelektinių madų kitimas visada truputį įtartinas. Tačiau jei kada nors Lietuvoje vėl

bus imama apie Lenina, kaip filosofą, šnekėti, po ranka turėti jo antipodo Berkeley`io tekstus ir šiuo požiūriu bus pravartu.

O tai, kad jiedu iš tiesų grynai ir griežti antipodai, galima iliustruoti štai kokiomis citatomis. Leninistinių požiūrių dėstančio 1975 m. *Filosofijos žodyno* straipsnyje „Pagrindinis filosofijos klausimas“ rašoma: „Filosofai, sudarę *materializmo* stovyklą, pripažino materiją, būti pirminiu, o sąmonę - antriniu dalyku ir manė, kad sąmonė esanti objektyviai egzistuojančio išorinio pasaulio poveikio subjektui rezultatas. Filosofai, sudarę *idealizmo* stovyklą, pirmine laikė idėją, sąmonę, teigdami, kad jos esančios vienintelė tikra realybė”.⁷ Labai panašiai šį skirtumą suformulavo ir Berkeley`is senatvėje parašytoje (į lietuvių kalbą neišverstoje ir anglų kalba sunkiai beprieinamoje) knygoje *Seirė (Siris, 1744)*: „Proklas savo *Platono teologijos komentaruose* pažymi esant dviejų rūšių filosofus. Vieni būtybių tvarkoje pirmenybę teikė Kūnui, padarydami gebėjimą mąstyti nuo jo priklausomą ir teigdami, kad visų daiktų principai yra kūniški, kad Kūnas egzistuoja tikriausiai ir pirmiausiai, o visi kiti dalykai - antrine prasme ir Kūno dėka. Kiti, padarydami visus kūniškus daiktus priklausomus nuo Sielos arba Dvasios, mano, kad ši egzistuoja pirmiausiai ir pirmine prasme ir kad kūnų buvimas visiškai

---

⁷ *Filosofijos žodynas*, Vilnius. Mintis: 1975, p. 326.

išvedamas iš Dvasios ir jos buvimą priima kaip prielaidą”.⁸ Prie šių antrųjų, žinoma, save priskyrė ir Berkeley`is, tuo pabrėždamas savo artumą kaip tik Platono tradicijai.

Šį artumą toje pačioje knygoje jis sukonkretino dar įsakmiau: „pitagoriečiai ir platonistai turėjo tikrosios pasaulio sistemos sampratą. Jie pripažino mechaninius principus, kuriuos į darbą paleidžia siela arba protas [...] jie suvokė, jog beribę galią turintis, netįsus, nematomas, nemirtingas protas valdo, jungia ir apima visus daiktus (*Siris* sec. 266)”⁹.

Žinoma, čia reikėtų pažymėti, jog šalia (1) vienu filosofų, kurie dvasią suveda į materiją, ir (2) antrų, kurie materiją suveda į dvasią, yra ir (3) tokių filosofų, kurie šiuos du pradus laiko savarankiškai egzistuojančiais, ir (4) tokių, kurie teigia, kad egzistuoja dar ir trečios rūšies - abstraktūs - objektai (skaičiai, universalijos, sąvokos, žodžiai, teiginiai ir t. t.), nekildintini nei iš materijos, nei iš dvasios. Pirmieji filosofai dažnai vadinami *materialistiniais monistais*, antrieji - *idealistiniais monistais*, tretieji - *psichofiziniais dualistais*. Šių trijų rūšių filosofai, aišku, vienas kitam prieštarauja, tačiau kiekvienas iš jų gali (bet neprivalo) sutikti ir su ketvirtosios rūšies filosofais, kaip ir pastarieji gali šlietis prie bet kurių iš pirmųjų trijų - arba dvasios ir

---

⁸ Žr. George Berkeley, *Philosophical Works Including the Works on Vision* (ed. M. R. Ayers), Everyman, 1975, p. xxvi.

⁹ Žr. Timo Airaksinen, “The Meaning and Interpretation of Berkeley's *Siris*”
<http://philosophy.tamu.edu/~sdaniel/abstract2.html> lankyta 2005 06 24

materijos santykio klausimu neskelbti jokios nuomonės. Berkeley`is priklausė *tik* prie antrųjų.

IV.

Susipažinus su Berkeley`io recepcija pasaulyje, reikėtų žvilgtelti į jo filosofijos ištakas. Tai gal padės suprasti jo “keistų” pažiūrų motyvaciją, suvokti, kas filosofą prie jų traukė.

Berkeley`is jautėsi tvirtai įsipareigojęs krikščioniškajai tradicijai, kuriai ankstyvoje modernybėje kilo iššūkis iš naują požiūrį į gamtą (bei žmogaus vietą joje) skelbusių “naujųjų filosofų” bei mokslininkų - tokių kaip Galilėjus Galilėjas (1564-1642), Thomas Hobbes`as (1588-1679), René Descartes`as (1596-1650), Johnas Locke`as (1623-1704), Robertas Boyle`as (1627-1691), Benediktas (Baruchas) Spinoza (1632-1677), Nicolas Malebranche`as (1638-1715), Isaacas Newtonas (1642-1727). Su visais jais Berkeley`is arba (tiesiogiai ar netiesiogiai) polemizavo, arba nuo jų atsispirdamas naudojosi savoms tezėms plėtoti. O iššūkis krikščionybei buvo tas, kad jeigu gamta, kaip aiškino ypač Newtonas, tėra didžiulė, pagal deterministinius dėsnius savaime veikianti mašina, tai gal Dievas kažkada ją sukūrė (ir užkūrė), o toliau paliko savieigai. Ar, dar blogiau, gal ji jokio Dievo

nesukurta pati egzistavo nuo amžių. Kaip tik tai ir teigė Hobbes`as, iš minėtųjų “naujųjų filosofų” vienintelis aiškus ateistas.

Be to, jei, kaip mokė moderniosios filosofijos tėvas Descartes`as, gamtos materija ir žmogaus dvasia yra du visiškai skirtingi pradai (substancijos), tai kaip jiedu sąveikauja? Kaip, pvz., mano ketinimas (dvasinis, psichinis veiksmas) pakelti ranką veda prie (= yra priežastis) mano rankos pakėlimo (materialaus, fizinio judesio) ir, atvirkščiai, kaip tam tikras (pvz., kieno nors kito) rankos pakėlimas veda prie (= yra priežastis) mano ketinimo sprukti (arba smogti atgal)? Pats Descartes`as šią problemą sprendė labai neįtikinamai (dvasia su materija neva susitinka smegenų kankorėžinėje liaukoje, bet kaip tai įmanoma?). Sunkokai su ja dorojosi ir Descartes`o šalininkas kunigas Malebranche`as, nors Berkeley`is vienu atžvilgiu prie pastarojo labai priartėjo - apie tai netrukus.

Tačiau gal problemos sprendimas kaip tik tas, kad tarp materijos ir dvasios jokio skirtumo nėra, arba, tiksliau pasakius, kad tie dalykai (pvz., mintys, norai, troškimai), kurie verčia filosofus teigti esant dvasią, tėra materijos apraiškos, kitaip tariant, kad visi pokyčiai, visos priežastys ir pasekmės vyksta vienoje ir toje pačioje materijos plotmėje. Šis Hobbes`o materializmas, atrodo, irgi sunkiai suderinamas su krikščionybe.

Berkeley`is materijos ir dvasios santykio problemą sprendė, aišku, ne teigdamas dvasios (kaip materijos apraiškos) materialumą (kaip tai darė beveik visi materialistai nuo Hobbes`o per Leniną iki daugelio mūsų laikų analitinių filosofų), o daug radikaliau ir visiškai priešingai. Jis neigė pačią materiją ir bandė parodyti, jog visa tai, ką galima paaiškinti su materijos prielaida, galima dar geriau paaiškinti be jos. Taigi Berkeley`iui materijos ir dvasios santykio problemos nebuvo, tačiau liko kūno ir dvasios santykio problema, kuri jam virto daikto ir ją sukūrusios dvasios santykio problema. Jis ją sprendė taip pat neįprastai, tariamos materijos priešastinę funkciją tiesiogiai perduodamas Dievui, o kūną, žinoma, suvokdamas, kaip pojūčių junginį, taigi kūną suveddamas į dvasią.

Tačiau Dievo Berkeley`is nesutapatino panteistiškai su gamta, kaip tai darė Spinoza, o tradiciškai laikė ją Dievo kūriniu. Bet Dievui jis pripažino galių, kurias ankstesnioji krikščioniškoji filosofija (scholastika) priskyrė būtent materijai ir sukurtosioms būtybėms (žmonėms). Pasak Berkeley`io, ne pokyčiai materijoje ir žmonėse yra beveik visų pokyčių veikiamoji priešastis, o Dievo valia yra vienintelė visų vyksmų pasaulyje, ne tik gamtoje, bet ir žmonėse, veikiamoji priešastis. Tai vadinamasis *okazionalizmas* - dar viena "keista" Berkeley`io tezė, kurią jis perėmė būtent iš Malebranche`o.

Pastarasis, sutikdamas su Descartes`o prielaida, jog dvasia ir materija yra griežtai skirtingos substancijos, vis dėlto neigė, kad viena tiesiogiai gali paveikti kitą, nors pripažino, jog toks įspūdis susidaro. Malebranche`o požiūriu, tada, kada man, pvz., užaina noras kilstelėti ranką, įsikiša Dievas ir Jo valios dėka, - ne mano, o Jo -, ji ir pakyla, nes mano valia yra tik proga (lot. *occasio* - iš čia doktrinos pavadinimas) Dievui suveikti. Pastarajam teiginiui iš esmės pritarė ir Berkeley`is, tik, žinoma, atmesdamas Malebranche`o bei Descartes`o įsitikinimą materijos buvimu. O čia ir slypi pamatinis skirtumas tarp Berkeley`io ir Malebranche`o, iš vienos pusės, ir Descartes`o, iš kitos (pastarasis teigė abipusės tiesioginės priežastinės sąveikos tarp kūno ir dvasios buvimą, o pirmieji tai neigė). Apskritai, Berkeley`į ir Malebranche`ą vienijo teocentrinė nuostata, jog Dievas daug artimiau, tiesiogiškiau susijęs su gamtos ir žmogaus reikalais, nei paprastai net ir daugelis tikinčiųjų (sakysim, tas pats Descartes`as) linkę pripažinti.

Kita vertus, jeigu reikėtų paminėti vieną anksčiau gyvenusį filosofą (neskaitant Platono), kuris lemtingiausiai pakreipė Berkeley`io mąstymo kelią, tai, be abejo, būtų Descartes`as. Iš jo Berkeley`is perėmė ne tik įsitikinimą dvasios savarankiškumu ir substancialumu, bet ir pamatinę radikalią metodinę nuostatą, kad filosofuoti pradėti reikia nuo savo individualios sąmonės duomenų, nes iš jų, esą, galima išlukštenti viską, ko žinijai reikia.

Ko gero didesnio *tiesioginio* poveikio Berkeley`io filosofijai turėjo susidūrimas su Johnu Locke`o monumentaliaja *Ese apie žmogaus intelektą*. Šis anglas, dar truputį anksčiau pradėjęs žengti racionalisto Descartes`o iniciuotu keliu, neplėtojo toliau, kaip Malebranche`as ir Spinoza, racionalizmo, o tobulino ir tvirtino *empirizmą* - ir juo užkrėtė Berkeley`į ir paskui Hume`ą. Tačiau Locke`o empirizme, Berkeley`io nuomone, slypėjo ir *skepticizmo* sėkla, kurią kitais argumentais ypač ugdė hugenotas Pierre`as Bayle`is (1647-1706). O Berkeley`iui, kaip jau minėjome šio straipsnio pradžioje, itin rūpėjo ne tik atmušti ateizmą, bet ir išsklaidyti skepticizmą (kaip palankią terpę be kita ko ir ateizmui). Tad jis, griežtai laikydamasis empirizmo tezės, jog teisingus teiginius pagrįsti - ir juos atskirti nuo klaidingų - galima remiantis tik vidine savistaba ir jusline patirtimi, kritikavo ne vien Bayle`io skelbtus skeptiškus argumentus, bet ir Locke`o minėtojo teksto teiginius, kurie, Berkeley`io manymu, galėjo vesti prie skepticizmo (abejojimo tuo ar kitu teiginiu, kuriuo sveikos nuovokos žmogui nereiktų abejoti).

Iš tiesų moderniojo skepticizmo sėklą savo metodine abejone buvo pasėjęs jau Descartes`as. Jis toje abejonėje nenorėjo pasilikti, jis norėjo įrodyti, kad aš labai daug ką žinau, pvz., kad už mano sąmonės egzistuoja išorinis pasaulis su kitais, į mane panašiais žmonėmis ir su mano bei jų kūnus stumiančiais, traukiančiais,

kliudančiais materialiais daiktais, kurie iš savo pusės veikia mano ir jų sąmones, pripildydami jas savo pačių idėjomis. Tačiau kaip man visa tai žinoti? Kas gali mane užtikrinti, kad, nors viską būsiu nuodugnai ištyręs ir nuosekliais samprotavimais pagrindęs, manęs už nosies nevedžioja piktas demonas, pasiryžęs mane apgauti, pvz., versdamas mane manyti, kad štai čia ant stalo yra obuolys, kai tuo tarpu jokio obuolio (gal net ir stalo) čia nėra?

Kaip žinia, šią abejonę Descartes`as įveikė teiginiu, kad egzistuoja be galo geras Dievas, kuris neleistų manęs šitaip apgaudinėti. Tačiau šitas teiginys išsklaidys abejones tik tuo atveju, jei jis pats bus neginčijamai įrodytas. Šiam tikslui Descartes`as pasitelkė ontologinį Dievo buvimo argumentą, kurį jau buvo sukritikavęs šv. Tomas Akvinietis (1225-1274) ir kurį dar sukritikuos Kantas, bet kurį, iš kitos pusės, palaikys Leibnizas, o mūsų amžiuje ir kiti svarūs užtarėjai (pvz., Alvinas Plantinga). Tačiau Berkeley`io šis argumentas nežavėjo (jam jis atrodė per abstraktus), be to, jis norėjo kelią skepticizmui užblokuoti kur kas tiesiau.

O Locke`as, nors pats jokios metodinės abejonės nepuoselėjo, nebuvo itin susirūpinęs ją ir įveikti. Be to, jo (kaip ir Descartes`o) tekstuose slypėjo percepcijos teorija, kuri Berkeley`iui pasirodė pavojinga. Tačiau prieš ją išdėstydami, turime pagaliau smulkiau pasiaiškinti, ką Berkeley`iui ir jo pirmtakams reiškė terminas *idėja*.

Tai išvis vienas slidžiausių ir daugiaprasmiškiausių filosofijos terminų. Mūsų laikais šnekamojo kalboj idėja dažniausiai reiškia tai, kas sumąstoma - proto kūrinį, mintį, sąvoką. Platonas "idėjomis" (kitai "formomis") vadino amžinus, nesikeičiančius proto arba minties objektus, egzistuojančius virš ir atskirai nuo kasdieninių daiktų, kuriuos pagauname tik joslėmis. Idėjos Platonui yra originalai, *archetipai*, kuriuos siekiame suvokti jų tobuloje pilnatvėje ir kurių atžvilgiu kasdieniniai daiktai tėra šešėliai ar kopijos. Platono paveiktiems krikščionims (pvz., šv. Augustinui) šitaip suprastos idėjos egzistavo Dievo prote. Šv. Tomas Akvinielis irgi pripažįsta tokią šio termino vartosena, bet jis, veikiamas Aristotelio, labiau mėgsta idėją laikyti suvokimo priemone, įnagiu, "tuo, kuo suvokiama" (*id quo intelligitur*), o ne suvokimo objektu, ne "tuo, kas suvokiama" (*id quod intelligitur*).

Descartes`as idėjos terminą vartojo dar nenukrypdamas per daug nuo viduramžių scholastikos. Jam idėja turi du aspektus - psichologinį, pagal kurį idėja yra tam tikra sąmonės būseną (idėja = mintis, o ne, pvz., pojūtis ar emocija), ir intencionalųjį, pagal kurį ji turi kokį nors turinį, ką nors reiškia (idėja = trikampio idėja, arklio idėja, šuns idėja, mergaitės idėja ir t. t.). Tačiau vėlesnėje, XVII-XVIII a. filosofijoje šis terminas jau imamas suprasti kitaip - tik antrąja prasme. Pasak Locke`o, "šis terminas geriausiai atitinka tai, kas yra intelekto objektas, kai žmogus mąsto"; Locke`as jį

vartojo “išreikšti tam, kas vadinama *vaizdiniu, savoka, rūšimi*, arba visam tam, kuo mąstydamas gali užsiminti intelektas”; idėja jam apėmė “viską, ką intelektas suvokia savyje arba kas yra tiesioginis suvokimo, mąstymo ar supratimo objektas”¹⁰. Tuo jis radikaliai atsiribojo nuo scholastikos. Jei scholastika, remdamasi Aristotelium, pripažino ir skyrė dviejų grupių psichinius objektus: 1. formas, rūšis (mes sakytume sąvokas), kurios, būdamos universalios, tinka protui ir mąstymui, ir 2. fantazmus (*phantasmata, phantasms*), kurie yra juslinės pagavos objektai, jutiminiai vaizdiniai, - tai Locke`as abi grupes suplakė į vieną idėjų kategoriją. Be to, jis ne tik idėjomis vadino visus pažinimo objektus, bet ir taikė jiems visiems juslinį (jutiminį) modelį, tuo sumenkindamas skirtumą tarp mąstymo ir jutimo. Maždaug šitaip idėjos terminą suprato ir Berkeley`is, o trečiasis didis britų empiristas Hume`as skyrė impresijas nuo idėjų, impresijomis laikydamas juslinės pagavos objektus, o idėjomis - jų kopijas mintyse ar prisiminimuose. Taigi Hume`as vadino impresijomis tai, ką Berkeley`is ir Locke`as vadino visų pirma idėjomis, nors pastarųjų idėjos apėmė ir Hume`o impresijas.

Kad įrodytų, jog fiziniai objektai yra idėjos, Berkeley`is argumentavo taip: 1. mes juslėmis pagauname fizinius objektus (medžius, rankas, knygas ir t. t.), 2. mes juslėmis pagauname tik

---

¹⁰ *Esė apie žmogaus intelektą*, p. 40, 120

idėjas, vadinasi, 3. fiziniai daiktai yra idėjos. Tai logiškai validus argumentas (t. y., toks, kad jei teisingos visos premisos, teisinga ir išvada). Tad jeigu nenorime sutikti su jo išvada, turime atmesti vieną ar abi jo premisas.

Dabar grįžkime prie Locke`o percepcijos teorijos, kurią dėl joje glūdinčio skepticizmo pavojaus Berkeley`is taikėsi atmesti. Locke`as, kaip ir Berkeley`is (o anksčiau ir Descartes`as) priėmė abi šio argumento premisas. Tad kaip jis (ir Descartes`as) galėjo neprieiti prie berkliškos išvados? O žinome, kad nepriėjo (juk nei vienas, nei antras nebuvo idealistai), ir (galime manyti) nepriėjo dėl to, kad šiodvi premisos yra nevienareikšmės. Juslinė pagava gali būti tiesioginė (netarpiška) arba netiesioginė (tarpiška). Tad jeigu pirmąją premisą perrašysime taip: 1a. mes juslėmis netiesiogiai pagauname fizinius daiktus, o antrąją taip: 2a. mes juslėmis tiesiogiai pagauname tik idėjas, - tai prie berkliškos išvados nė iš tolo nepriartėsime. Tačiau būtent taip šias premisas Locke`as (bei Descartes`as) ir suprato. Tai reiškia, kad jie priėmė vadinamąją *reprezentacinę (atstovaujamąją) percepcijos teoriją*, kitaip žinomą dar *netiesioginio mokslinio realizmo* vardu. Jų požiūriu, mes tiesiogiai juslėmis suvokiame tik idėjas, o netiesiogiai per jas ir fizinius objektus, kuriems tos idėjos atstovauja, kuriuos reprezentuoja.

Šiai teorijai dirvą paruošė daugelio anksčiau minėtų “naujųjų filosofų” (tarp jų ir Locke'o) priimtas atomizmas, pasak kurio kūnai susideda iš mažyčių dalelių, o tos dalelės ir iš jų sudaryti kūnai turi tik vadinamąsias *pirmines* savybes (dydį, kietumą, tankį, tįsumą, formą, judėjimą ar rimtį), bet ne *antrines* (spalvą, garsą, skonį, kietumą, kvapą): pastarosios kokybės psichikoje susiformuoja tik dėl juslių veiklos. Tiksliau sakant, mes, pasak “naujųjų filosofų”, fizinius objektus jusliškai pagauname tik tiesiogiai per juos reprezentuojančių idėjų, kurias pagauname tiesiogiai, tarpininkavimą. O tas reprezentavimas antrinių savybių atžvilgiu yra iš esmės klaidinantis: fiziniai daiktai visiškai neturi spalvų, temperatūros, skonio, neleidžia kvapų ar garsų - išskyrus ta prasme, kad juose yra galių mumyse sukelti spalvų, temperatūros, skonio, kvapų, garsų pojūčius, o tos galios priklauso tik nuo tuos daiktus sudarančių dalelių pirminių savybių bei gamtos dėsnių. Descartes'as, kad ir nebuvo atomistas, tačiau pripažino korpuskulas¹¹ ir, šiam požiūriui pritarė. Tačiau, kaip aiškina H. Robinsonas, kadangi daiktai, kuriuos tiesiogiai suvokiame, tas antrines savybes tikrai turi, ir kadangi šios savybės egzistuoja tik psichikoje, išeina, kad mes tiesiogiai suvokiame tik 'idėjas psichikoje', o ne kūnus 'anapus psichikos', t. y. esančius išoriniame pasaulyje. Tiesiogiai suvoktieji objektai, tiesa, atstovauja išorinio

---

¹¹ Descartes'as atmetė atomus dėl to, jog šie pagal definiciją buvo laikomi nedalomais, o jo kuriamai fizikai reikėjo dalomų dalelių, kitaip sakant, korpuskulių.

pasaulio objektams ir, pirminių savybių atveju, net yra panašūs į juos, tačiau vis viena sudaro tam tikrą “uždangą ar skraistę”, išiterpiančią tarp suvokėjo ir išorinio pasaulio.

Ir kaip tik čia Berkeley`is išžiūrėjo skepticizmo grėsmę. Iš kur Locke`ui žinoti, kad už tų tiesiogiai pagaunamų idėjų dar yra jų atstovaujami, reprezentuojami fiziniai objektai? Iš kur jis žino, kad pirmieji atstovauja pastariesiems ir kad tie pastarieji išvis egzistuoja? Descartes`as bent griebėsi už argumento, kad yra geravalis Dievas, o Locke`as (Berkeley`io požiūriu) nei pats apsidraudė nuo skepticizmo (su Dievu ar be jo), nei bandė griauti kitų skepticistinius argumentus. Dėl to Berkeley`is ir bandė įrodyti, jog fiziniai objektai jūslėmis pagaunami tiesiogiai, netarpiškai. Tai, manė jis, savaime pakerta kojas bet kokiam skepticizmui dėl išorinio pasaulio buvimo.

Čia reikia paminėti dar vieną labai svarbų dalyką - Berkeley`io *nominalizmą* (abstrakčių objektų neigimą). Klaidingas (jo požiūriu) įsitikinimas, jog fiziniai daiktai gali egzistuoti atskirai nuo pojūčių, tai yra nuo tų daiktų jūslinio suvokimo (pagavimo jūslėmis), kyla, pasak jo, iš *abstrakčių idėjų doktrinos*, kurios kritikai jis skyrė savo *Traktato apie žmogiškojo pažinimo principus* įvadą. Ten jis rašė: “Ar kiti žmonės turi įstabų sugebėjimą kurti abstrakčias idėjas, geriausiai galėtų pasakyti jie patys, o aš prisipažįstu jo neturįs. Aš tik sugebu įsivaizduoti ir atkurti atskirų

mano paties suvoktų daiktų idėjas, įvairiai jas jungti ir skaidyti. Galiu įsivaizduoti žmogų su dviem galvomis arba viršutinę žmogaus dalį sujungtą su arklio kūnu. Galiu mąstyti ranką, akį, nosį, - kiekvieną atskirai ir atitrauktai nuo kūno. Tačiau kad ir kokią ranką ar akį įsivaizduočiau, ji turi būti tam tikro pavidalo ir spalvos. Tad ir žmogaus idėja, kurią susikuriu, turi būti balto, juodo arba raudonodžio, tiesaus arba kuproto, aukšto, žemo arba vidutinio ūgio žmogaus idėja. [...] Lygiai taip pat negaliu sukurti abstrakčios idėjos judėjimo, atsieto nuo judančio kūno, judėjimo, kuris būtų nei greitas, nei lėtas, nei kreivaeigis, nei tiesiaieigis. [...] Kad būtų aiškiau, pasakysiu, jog aš pats sugebu tam tikra prasme abstrahuoti, kai nagrinėju tam tikras atskiras dalis arba savybes, kurios, nors ir susijusios tam tikrame objekte su kitomis, iš tikrųjų galėtų egzistuoti ir be jų. Tačiau negaliu abstrahuoti vieną nuo kitos ar suvokti atskirai tokių savybių, kurios negali egzistuoti skyrium; negaliu sukurti ir bendros sąvokos, abstrahuodamasis nuo atskirybių aukščiau nurodytu būdu. O juk paprastai apie abstrahavimą kalbama tik dviem pastaraisiais atvejais”¹².

Šitokio abstrahavimo galimybę Berkeley`is ir neigė. (Beje, jo nusistatymą prieš abstrakčias idėjas ypač vertino Hume`as, pavadindamas tai “vienu iš didžiausių ir vertingiausių atradimų, neseniai raštijoje padarytų”¹³.) Anot Berkeley`io, nors, pvz., gėlė (ir

---

¹² *Traktatas apie žmogiškojo pažinimo principus*, p. 41-42.

¹³ *A treatise of human nature*, Sect. VII.

mintyse, ir tikrovėje) gali būti be stiebo ar net be žiedų, ji negali - nei mintyse, nei tuo labiau tikrovėje - stokoti spalvos ar formos. Todėl negali būti ir tokio daikto kaip abstrakti gėlė, be jokios spalvos ar formos. Lygiai taip pat negali būti ir fizinio daikto be jo suvokimo joslėmis: tai irgi būtų neleistinas abstrahavimas. Kalbėdamas būtent apie materialistų tezę, kad daiktas gali egzistuoti nesuvokiamas, Berkeley'is *Traktato apie žmogiškojo pažinimo principus* 5-oje pastraipoje rašė:

“Nuodugniai išnagrinėjus šį principą, galbūt pasirodytų, kad iš esmės jis priklauso nuo *abstrakčių idėjų* doktrinos. Argi galimas subtilesnis abstrahavimas, negu atskirti juntamų objektų būti nuo jų suvokiamumo taip, kad įsivaizduotumėm juos egzistuojant nesuvokiamus? Šviesa ir spalvos, šiluma ir šaltis, tįsumas ir formos, žodžiu, visi matomi ir apčiuopiami daiktai, - kas gi jie, jei ne daugybė pojūčių, sąvokų, idėjų ar juslinių išpūdžių? Ir ar įmanoma, bent jau mintyse, atskirti ką nors iš jų nuo suvokimo? Tiesa, man pačiam tai būtų taip pat lengva, kaip atskirti daiktą nuo jo paties. [...] Todėl kaip negaliu ko nors pamatyti ar užčiuopti, jei iš tikrųjų to daikto nejuntu, lygiai taip pat negaliu mąstyti juntamo daikto ar objekto atskirai nuo jo pojūčio ar suvokinio. Iš tikrųjų objektas ir jo pojūtis yra tas pat, taigi negali būti abstrahuojami vienas nuo kito”¹⁴.

---

¹⁴ *Traktatas apie žmogiškojo pažinimo principus*, p. 59-60.

V.

Vis dėlto šiandien daugeliui Berkeley`io komentatorių neaišku, kaip materializmas bei jo skelbiamas fizinių daiktų nepriklausomumas nuo suvokimo siejasi su abstrakčių idėjų doktrina ar net nuo jos priklauso. Tuo labiau tai nebuvo aišku Berkeley`io amžininkams, kuriems jo *Traktate* išdėstyta abstrakčių idėjų kritika buvo neįprasta naujovė. Todėl *Trijuose dialoguose* jis savo amaterializmą bei idealizmą bandė grįsti akivaizdesniais argumentais, susijusiais su tuo metu plačiai diskutuotomis percepcijos teorijomis. Tad dabar prie jų ir prieisime.

Kad pasiektų idealistinę išvadą, Berkeley`is turi eliminuoti visas neidealistines alternatyvas. Prisiminkime, jog pagal idealizmą, fiziniam daiktui būti reiškia būti jusliškai suvoktam (*esse est percipi*). Todėl visos neidealizmo versijos turi šį principą neigti, tai yra jos turi teigti, kad fizinis daiktas gali egzistuoti ir niekieno nesuvokiamas. Visiems neidealizmams bendra teigti fizinio daikto išoriškumą, tuo suprantant jo buvimą anapus sąmonės (psichikos). Todėl visi neidealizmai turi paaiškinti, kaip (ir kiek) tuos anapus sąmonės esančius daiktus įmanoma pažinti. O Berkeley`iui reikia visas šias pažinimo teorijas sugriauti.

Pirmoji teorija yra ta, pagal kurią normaliais atvejais žmonės jusliškai pagauna (suvokia) tik nuo sąmonės nepriklausomus daiktus. Taigi jei man žiemą išėjus į lauką, viskas aplinkui atrodo balta bei šalta ir prieš akis dar išnyra balta žmogaus pavidalo figūra, tai aš matau ir jaučiu ne baltas ir šaltas idėjas, o tiesiog baltą sniegą bei baltą sniego senį, kurie ten realiai yra, visai nepriklausomai nuo to, ar kas nors juos mato ir jaučia ar nemato ir nejaučia. Šią teoriją galima pavadinti *tiesioginiu* (arba *naiviuoju*) realizmu.

Tai pati natūraliausia, turbūt visais laikais “žmogaus gatvėje” palaikoma teorija, apie kurią Berkeley`is savo *Traktato* 4-oje pastraipoje teigė, kad “iš tiesų keista, jog tarp žmonių vyrauja nuomonė, kad namų, kalnų, upių, žodžiu, visų juntamų daiktų egzistavimas, gamtiškas ar realus, yra kas kita, o ne tai, kad juos suvokia protas”¹⁵. Šiai teorijai sugriauti jis ir skyrė daugiausia energijos. Kiekvienu atveju tiesioginis realizmas šiandien ne tik tarp eilinių žmonių, bet ir tarp filosofų (bent jau analitinių) turi daugiausia pritarėjų, nors prieš kelis šimtmečius buvo kitaip.

Tada tarp mokslo žmonių populiarsnė buvo *antroji* teorija, jau minėtasis Locke`o *netiesioginis mokslinis realizmas*. Pagal jį, tiesiogiai ir būtent savo psichikoje jaučiu šaltumą ir matau baltą spalvą bei baltą figūrą, o patį (išoriniame pasaulyje esantį) sniegą

---

¹⁵ Ibidem, p. 59. Aiškiau šį sakinį būtų buvę galima versti taip: “Iš tiesų keista, jog tarp žmonių yra paplitusi nuomonė, kad namai, kalnai, upės, žodžiu, visi juntami objektai turi gamtišką ar realų egzistavimą atskirai nuo jų buvimo suvoktiems proto”.

ir sniego senį matau tik netiesiogiai. Matau jį netiesiogiai per tiesioginius pojūčius savo psichikoje, kurie tą sniegą ir iš jo sulipdytą senį *reprezentuoja*. O reprezentuoja tuo būdu, kad 1. (mano tiesiogiai matoma) *figūra* į (mano netiesiogiai matomą) sniego seno figūrą *panaši*, bet 2. (mano netiesiogiai matomų) sniego ir sniego senio *spalva* visai nepanaši į tą baltumą, kuri tiesiogiai matau, tik tas tiesiogiai mano matomas baltumas (= baltumo pojūtis) yra sukliamas sniege ir sniego senyje glūdinčios galios, kuri per akis veikdama mano psichiką sukelia manyje tą baltumo pojūtį, kuri priskiriu išoriniam sniegui ir sniego seniui, 3. lygiai kaip ir sniegas bei sniego senis patys savaime neturi *šaltumo*, o turi tik galią mano psichikoje sukelti šaltumo pojūtį, kurio dėka aš (prie sniego prisilietęs) juntu tą šaltį, kuri priskiriu ir sniegui bei sniego seniui.

Taigi pagal šią sudėtingą teoriją išoriniai daiktai iš tiesų turi tik pirmines savybes; antrines jie turi tik ta prasme, kad juose (jų dalelėse) yra *galia* būtybėse su psichika sukelti antrinių savybių pojūtį; pati šių antrinių savybių buveinė yra tų būtybių psichikoje. Ši teorija ir šiandien turi šalininkų (bet gerokai mažiau nei pirmoji, bent tarp analitinių filosofų).

Trečiąją percepcijos teoriją H. Robinsonas vadina *paprastuoju netiesioginiu realizmu*. Ir pagal ją mes tiesiogiai suvokiame tik psichikoje esančias savybes bei formas, tačiau jos visos, - ne tik

pirminės, bet ir antrinės -, panašios į (netiesiogiai suvokiamas) išorinio pasaulio savybes ir formas. Todėl tiek mano psichikoje esantis sniego senis, tiek per jį suvokiamas realybėje esantysis - abu panašiai balti, pailgi, šalti. Beje, ir antroji, ir trečioji percepcijos teorijos turi daug ką bendro su marksistine-leninistine *atspindžio teorija*.

Abu šie netiesioginiai realizmai, kaip ir atspindžio teorija, tikrovę tarsi “sudvigubina”, teigdami, kad, viena vertus, egzistuoja išorinis pasaulis, o, antra vertus, egzistuoja daugiau ar mažiau tiksli jo replika (geresnis ar blogesnis atspindys) psichikoje: yra sniego senis lauke ir yra baltas šaltas daugmaž pailgas pavidalas sąmonėje. Tiesioginis realizmas, priešingai, teigia esant tik vieną į sniego senį panašų daiktą, ir šis egzistuoja ne sąmonėje, o lauke. Šis realizmas kur kas įtikinamesnis kaip netiesioginis, užtat Berkeley`is jam pakirsti ir išliejo daugiau prakaito. Tačiau filosofo pastangų rezultatas buvo tas, kad sniego senis (vienas, ne dvigubas) išliko, tik jis “pakeitė adresą”: sniego senis (su visu lauku) iš išorinio pasaulio persikėlė į vidinį, į psichiką. O tiesioginis realizmas atitinkamai skilo į du - į *tiesioginį neidealistinį*, su kuriuo Berkeley`is kovojo, ir į *tiesioginį idealistinį*, kurį jis palaikė. Tad vienas realizmas yra priešingas idealizmui (todėl Berkeley`is jį atmetė), o antras - priešingas materializmui (todėl Berkeley`iui jis tiko).

Ketvirtoji percepcijos teorija yra, pasak H. Robinsono, kompromisas tarp tiesioginio ir netiesioginio realizmo. Jis ją vadina *pirminių savybių tiesioginiu realizmu*. Ši teorija teigia, kad mūsų suvokiamos antrinės savybės egzistuoja tik psichikoje, o mūsų suvokiamos pirminės savybės egzistuoja tik išoriniame pasaulyje. Vadinasi, jei matau sniego senį, jo baltumas egzistuoja tik mano psichikoje (yra mano pojūčio savybė), bet jo forma (figūra, pavidalas) egzistuoja tik išoriniame pasaulyje. Tai, anot H. Robinsono ir daugelio kitų, yra labai keista tezė: manytumei, kad jei pailgo daikto baltumas egzistuoja tik psichikoje, tai ten turėtų egzistuoti ir to daikto forma. Ir priešingai, jei pailgo daikto forma egzistuoja tik išoriniame pasaulyje, tai ten turėtų egzistuoti ir jo spalva. Šią teoriją pirmasis XX a. aprašė (ir kaip 'nonsensą' sukritikavo) C. D. Broad savo 1923 m. knygoje *Scientific Thought*¹⁶.

Prieš visas šias keturias neidealizmo versijas Berkeley'io *Trijuose Dialoguose* rasime nemažai argumentų, kurių dalį galima mesti ir prieš kitas neidealizmo versijas, išryškėjusias tik po filosofo mirties.

Pavyzdžiui, tokia yra *penktoji* percepcijos teorija, susijusi su B. Russello 1927 m. knyga *The Analysis of Matter* ir vadinama *struktūriniu netiesioginiu realizmu*. Anot jos, išorinių kūnų

---

¹⁶ Žr. <http://www.ditext.com/broad/st/st8.html> lankyta 2005 05 20.

pirminės savybės mažai tepanašios į tiesiogiai pagaunamų (psichikoje esančių) daiktų pirmines savybes. Apie pastarųjų daiktų pirmines ir antrines savybes mes išties galime žinoti labai daug, tačiau šios žinios leidžia daryti kai kurias išvadas tik apie išorinių daiktų formaliosios struktūros savybes, aprašytas grynai matematiškai, o ne apie tai, kas jie yra patys savyje.

Galop, *šeštąją* percepcijos teoriją galėtume, sekdami H. Robinsonu, pavadinti *kantiškuoju* arba *vos vos reprezentaciniu realizmu*, kuris, nors suformuluotas gerokai anksčiau už penktąją teoriją, dar labiau susiaurino už psichikos ribų esančio pasaulio pažinimą. Pasak kantiškojo realizmo, apie tą pasaulį (“daiktą savaime”) negalime nieko ar beveik nieko žinoti, išskyrus tai, kad jis kažkoku būdu yra psichikoje atsiskleidžiančios patirties priežastis. Tačiau kadangi *patirties* pasaulį, kurį *tikrai galime* pažinti, saisto mummyse veikiančios pažinimo sąlygos, tai Kanto percepcijos teoriją *šito pažinaus pasaulio atžvilgiu* galime vadinti (jo paties pasiūlytu) terminu *empirinis realizmas*, o Robinsono terminą *vos vos reprezentacinis realizmas* palikti tik jo percepcijos teorijai “daikto savaime” atžvilgiu ir visą Kanto filosofiją (vėlgi jo paties terminu) vadinti transcendentaliniu idealizmu. Tai, kad teistinis idealistas Berkeley'is savo percepcijos teorijoje laikėsi tiesioginio idealistinio realizmo, o transcendentalinis idealistas Kantas taip pat laikėsi realizmo (kurį jis pats, kaip sakėme, vadino

empiriniu), susiję su jau minėtu faktu, jog abu filosofai yra savo pažiūromis bent šiek tiek, o gal ir artimai giminingi. (Pats Kantas Berkeley`į vadino empiriniu idealistu.)

Apžvelgus šešias neidealistine percepcijos teorijas, lieka dvi idealistinės: Hume`o ir Berkeley`io. Taigi *septintąją* teoriją galėtume vadinti *skeptiškuoju*, arba *hiūmiškuoju*, *fenomenizmu*. Pagal Hume`ą, pasaulis susideda tik iš tvarkingai susidėliojančių pojūčių ir nieko daugiau. Ar už pojūčių yra ir išorinis pasaulis, to mes negalime nustatyti nei iš pačių pojūčių tvarkos, nei logikos principų pagalba, tuo belieka tikėti, ir šis tikėjimas žmogui neišvengiamas. Tačiau Hume`as netikėjo Dievu ir neigė kitų dvasių substancialumą.

O *aštuntoji* yra paties Berkeley`io teorija, kurią jis gina eliminuodamas visas kitas. Tai jis daro, pirmiausia bandydamas sugriauti du tiesioginio realizmo variantus (tai *pirmoji* ir *ketvirtoji* teorija), paskui visus keturis netiesioginio realizmo variantus (tai *antroji*, *trečioji*, *ketvirtoji* ir *penktoji* teorijos). Kadangi visi neidealistiniai realizmai remiasi prielaida, jog egzistuoja materija, tai griaudamas materializmą jis kartu griaua ir neidealistinius realizmus, o neidealistinius realizmus jis griaua būtent bandydamas įrodyti materijos sąvokos nepagrįstumą, tuštumą, prieštarumą. Galop, įrodydamas (ar bandydamas įrodyti) Dievo buvimą, jis kerta tikrą (ar tariamą) smūgį *septintajai* teorijai. Taip

Berkeley`is tariasi apgynęs ir savo teistinį idealizmą, ir savo idealistinį realizmą.

VI.

Trijuose Dialoguose Berkeley`is pirmiausia mėgina pakirsti tiesioginius ir netiesioginius materialistinius realizmus drauge su juos remiančia materijos sąvoka, kuri esanti nerišli, miglota, netikusi ir vedanti į visišką skepticizmą. Tai jis atlieka daugiausia *pirmajame* dialoge, bet šiek tiek ir *antrajame*. Po to filosofas pastarajame išdėsto savo alternatyvųjį, idealistinį, požiūrį ir dar stengiasi parodyti, jog tam, kad idealizmas galėtų ne tik išvengti skepticizmo, bet ir išsaugoti sveiką realizmą, būtina postuliuoti Dievą. Mes neabejojame, kad egzistuoja realus pasaulis, bet jeigu nuo mūsų norų nepriklausančios to pasaulio pagavos (t. y. percepcijos) kyla ne iš materijos, tai jų atsiradimui turi būti kitas paaiškinimas - jos turi kilti iš kito esinio ir būtent dvasios, pažymėtos visais krikščioniškojo Dievo atributais. *Trečiajame* dialoge Berkeley`is bando atsakyti į daugelį galimų priekabių dėl idealizmo suderinamumo su Dievu, su ūkininkišku sveiku protu, su empiriniais mokslais ir taip pat atremti priekaištą, jog argumentai prieš materiją gali būti taikomi ir prieš dvasią.

Išdėstant visa tai šiek tiek smulkiau, galima pasakyti, jog *pirmasis dialogas* prasideda aiškinimusi, kas tai yra skeptikas, ir sutarimu, kad ginčą laimės tas, katras kitą įrodys esant didesniu skeptiku. Tada Filonusas įtikina Hilą, jog juntami daiktai susideda iš juntamų savybių (kokybių), ir mėgina jam įrodyti, kad visos tokios savybės - tiek antrinės, tiek pirminės - bei iš jų susidedantys daiktai priklauso tik nuo psichikos ir kad todėl nėra nuo sąmonės nepriklausančių materialių išorinių daiktų. Tam jis naudojami trims argumentais, kuriuos galima pavadinti (1) asimiliacijos argumentu, (2) nesutaikomų regimybių arba iliuzijos argumentu ir (3) priežastinės grandinės argumentu. Šie argumentai dar ir dabar diskutuojami analitinėje percepcijos teorijoje.

Asimiliacijos argumentas, žinomas jau nuo Aristotelio laikų, pradeda nuo prielaidos, jog tam tikri daiktai, pvz., skausmai, mintys, emocijos, neabejotinai priklauso nuo sąmonės ir išoriniame pasaulyje neegzistuoja, ir tada bando įrodyti, jog šitokie daiktai labai panašūs į juntamasias savybes ir su jomis tiesiog neišnarpliojamai susiję, užtat ir jos, tos juntamosios savybės priklauso nuo sąmonės ir negali išoriniame pasaulyje egzistuoti.

Nesutaikomų regimybių arba iliuzijos argumentas irgi senas. Jis pradeda nuo fakto, jog tai, kaip tam tikras išorinis daiktas atrodo, labai keičiasi priklausomai nuo to, kas, kada ir kokiomis aplinkybėmis jį suvokia, ir iš to daro išvadą, jog, kadangi daikto

atrodymai šitaip vienas kitam prieštaraudami keičiasi, o pats daiktas, manytina, nesikeičia, tai ir tie atrodymai negali tam išoriniam daiktui atstovauti *visi*. Taigi lieka klausimas: kuri iš tų nesuderinamų regimybių tikrai daiktui atstovauja? Rinktis kurią nors vieną, o ne kitą, iš jų nėra pakankamo pagrindo, užtat daroma išvada, jog tam išoriniam daiktui neatstovauja nė viena regimybė, todėl visos daikto regimybės (atrodymai) vienodai priklauso tik nuo sąmonės.

Priežastinės grandinės argumentas gerai pažįstamas nuo XVII-ojo amžiaus ir remiasi faktu, jog juslinis suvokimas (percepcija) priklauso nuo suvokiamą daiktą ir suvokėją jungiančios kauzalinės grandinės. Čia daroma prielaida, kad nuo išorinių daiktų prasideda priežasčių grandinė, kuri baigiasi psichikoje lokalizuotu suvokimu. Tačiau kadangi suvokimas yra ne tik suvokimo aktas, bet ir jo objektas (ne tik pagavimas, bet ir pagaunamasis objektas), peršasi išvada, kad suvokiamas objektas yra netapatus tam išoriniam daiktui, nuo kurio grandinė prasidėjo. Berkeley`is šį argumentą naudoja *ad hominem* prieš materialistą, bandydamas įrodyti, kad net ir tuo atveju, jeigu materializmas būtų teisingas, tiesiogiai pagaunamas objektas negalėtų būti tapatus jo pagavimo priežasčiai (tariamam materialiam išoriniam daiktui). Vadinasi, tiesiogiai pagaunamas objektas priklauso tik nuo sąmonės.

Antrajame dialoge smulkiau nagrinėjama Hilo atstovaujama “naujoji filosofija”, pasak kurios juslinė pagava aiškinama materialių dalelių įtaka nervams ir smegenims. Filonusui tai nesuderinama su jau pirmajame dialoge prieita išvada, kad kūnai tėra idėjos, ir jis pateikia alternatyvų jos aiškinimą - mūsų juslinių suvokimų priežastis yra kitas protas, būtent Dievas. Filonusas taip įtaigiai apdainuoja pasaulio grožį ir didybę, jog visiškai aišku, kad jis ne skeptikas, kad jis neabejoja daiktų realiu buvimu, o tik mano, kad realus buvimas neturi (ir net negali) būti absoliutus, bet turi (ir gali) priklausyti nuo Dievo. Čia ir randamas berkliškasis Dievo buvimo įrodymas, kurį iš tiesų sudaro du argumentai - vienas teleologinis (turintis šaknis Biblijoje bei Korane ir filosofijoje žinomas bent jau nuo šv. Tomo Akviniečio laikų) ir antras, būdingas tik Berkeley'ui, - kuriuos kartu sudėjus galima susumuoti taip: (1) kai kurios mano idėjos atėjo ne iš manęs; (2) vadinasi, tų ne iš manęs atėjusių mano idėjų priežastis yra kita sąmonė; (3) tos ne iš manęs atėjusios idėjos sudaro pasaulį, liudijantį jo autorių esant Dievą; (4) idėjos negali egzistuoti nesuvoktos; (5) daiktai yra idėjų sancaupos; (6) daiktai egzistuoja ir tada, kai jokia gamtos būtybė jų nesuvokia; (7) todėl yra negantiška dvasia, kuri jas suvokia tada, kada jokios gamtiškos būtybės jų nesuvokia; (8) ši dvasia yra begaliniai tobula. Čia premisos (1)-(3) sudaro teleologinį argumentą, kuris dar vadinamas

argumentu iš analogijos, argumentu pagal geriausią išaiškinimą, kauzaliniu argumentu, o premisos (4)-(8) sudaro argumentą iš daikto prigimties.

Šiame dialoge Hilas taip pat pasiūlo keturias materijos koncepcijas (materija kaip mūsų idėjų priežastis; materija kaip įrankis, kurio Dievui reikia, kad mumyse sukeltų idėjas; materija kaip dingstis Dievui mumyse sukelti idėjas; materija kaip esinys apskritai), kurias Filonusas bando paneigti kaip prieštaringas, miglotas arba beprasmiškas.

Bet ar Filonuso idealizmas tikrai suderinamas su sveiku protu ir net su krikščionybe? Tai *trečiojo dialogo* tema, čia svarstomi įvairūs Hilo priekaištai ir Filonuso atsakymai į juos, patikslinami ir papildomi Berkeley`io ginami teiginiai.

Ar šie teiginiai bei juos remiantys argumentai įtikinami, turi spręsti pats skaitytojas. Tačiau prieš kviesdamas jį nertis į *Dialogų* smagumą, norėčiau dar šiek tiek papasakoti apie patį jų autorių. Kas tai buvo per asmenybė ir koks buvo jo gyvenimas?

VII.

Nepaisant to, kad Berkeley`is daug rašė, jis buvo ne tik “knygos žiurkė”, o visapusiškai aktyvus žmogus, ne tik mokslininkas-teoretikas, bet ir pasaulį pagerinti norėjęs kunigas-praktikas. Jo

idealizmas buvo ne vien metafizinis - tai jau probėgšmais palietėme ir savo *Dialoguose* plačiau išdėsto pats Berkeley`is -, bet ir moralinis, ką vaizdžiai liudija jo biografija. Beje, jį pažinojęs poetas Alexanderis Pope`as (1688-1744) jam priskyre "visas po dangaus skliautu pasitaikančias dorybes" - ir tai ne vienintelis toks atsiliepimas apie filosofą.

Berkeley`io tėvas buvo kilmingas anglas rojalistas, po Restauracijos atsikėlęs į Airiją ir šeimininkavęs nuosavame ūkyje, o motina - Dublino aludario duktė. Sūnus laikė save airiu. Gimė jis 1685 m. kovo 12 d. Kilcrine (Kilkenio apskrityje), užaugo netoliese esančioje Dysarto pilyje prie Thomastowno, kuris priklausė tėvui. Kelerius metus lankęs Kilkenio kolegiją, Berkeley`is 1700 m. įsimatrikuliavo į Dublino Trejybės kolegiją, kurią 1704 m. baigė bakalauro laipsniu, o 1707 m. buvo išrinktas jos jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu.

Dubline Berkeley`is parašė pirmuosius savo mokslinius darbus - iš matematikos srities. Be to, dėstė privačiai graikų kalbą ir kitus dalykus, pats studijavo teologiją, 1709 m. buvo išventintas į diakonus, o 1710 m. - į kunigus (anglikonų). Svarbiausia, iki 1713 m. parašė ir išleido tuos tris filosofinius darbus - *Esė apie naująją regos teoriją* (1709), *Traktatą apie žmogiškojo pažinimo principus* (1710), *Tris dialogus tarp Hilo ir Filonuso* (1713) -, kurie pagrindė

visą jo, kaip mokslininko, reputaciją, ir kurių pagrindinių idėjų jis niekada neatsisakė.

Pirmajame darbe Berkeley`is siekė “parodyti būdą, kuriuo mes regėjimu suvokiame objektų nuotolį, dydį ir padėtį, taip pat aptarti skirtumą tarp regėjimo ir lytėjimo idėjų ir aptarti klausimą, ar esama idėjos, bendroms abiems juslėms”. Antrajame jis siekė įrodyti savo amaterializmo doktriną, kritikuodamas abstrakčių idėjų doktriną, nes manė, kad būtent įsikibimas į pastarąją doktriną trukdo protui pažinti ne tik amaterializmo, bet ir apskritai bet kokią tiesą: “idant nuteiktume skaitytojo protą geriau suprasti tai, apie ką kalbėsime toliau, pirmiausia derėtų kaip įžangą pateikti šį bei tą apie kalbos prigimtį bei piktnaudžiavimą ja. Tačiau šio dalyko nagrinėjimas verčia mane bent iš dalies užbėgti savo tikslui už akių ir atkreipti dėmesį į bene svarbiausią veiksnių, kuris daro protavimą komplikuoatą ir painų ir sukelia nesuskaičiuojamą galybę klaidų ir keblumų beveik visose pažinimo srityse. Tai nuomonė, kad protas turįs galią kurti *abstrakčias idėjas*, arba daiktų sąvokas”. Tačiau iš dalies dėl to, kad amaterializmo (ir idealizmo) gynyba vien abstrakčių idėjų neigimo pagrindu beveik niekieno neįtikino, Berkeley`is ryžosi trečiam darbui, *Trims dialogams*, kuriuose pateikė platesnę, lengviau suprantamų argumentų paletę. (Apie tai jau rašėme skyriuje II.)

Nenutraukdamas ryšių su Dublinu bei Airija, jis vis dėlto porą dešimtmečių daugiausia laiko praleido kitur, ypač Londone, kur buvo pristatytas karališkajam dvarui ir susipažino bei bendravo su įtakingiausiais to miesto kultūros ir visuomenės veikėjais (tarp jų, be jau minėto Alexanderio Pope`o, buvo Josephas Addisonas, 1675-1719; Richardas Steele`as, 1672-1729; Jonathanas Swiftas, 1667-1745) ir žemyninėje Europoje, kurią apkeliavo netgi du kartus - vieną kartą kaip lordo Peterborough kapelionas, antrą kartą kaip Trejybės kolegijos rektoriaus sūnaus mokytojas. Tęsė ir mokslinį darbą, 1720 m. Lyone parašydamas kitais metais Londone išleistą traktatą *De motu* (Apie judėjimą), kuriame aptardamas I. Newtono mechaniką ne tik pritaikė savo amaterializmą, bet ir išdėstė kai kurias mokslo filosofijos pažiūras, davusias pradžią vėliau susiformavusiam ir XX a. kurį laiką populiariam instrumentalizmui¹⁷.

1721 m. Berkeley`is Dubline gavo teologijos daktarata, o 1724 m. atsisakė (dabar jau vyresniojo bendradarbio) posto Trejybės kolegijoje, kad galėtų priimti paskyrimą Šiaurės Airijos miesto Londonderio (Londonderry; dažnai sutrumpintai vadinamo Derry) dekanu, nors vis viena daugiausia gyvendavo Londone. To

---

¹⁷ Pagal instrumentalizmą, moksliniai teiginiai dalijasi į empirinius stebėjimo teiginius ir teorijos teiginius, o pastarųjų reikalas yra ne pasakyti ką nors teisingo apie pasaulį, ne išreikšti faktus, bet padėti mokslininkams daryti teisingas prognozes apie tai, ką bus galima empiriškai stebėti ateityje, remiantis tuo, kas buvo empiriškai pastebėta praeityje. Mokslinės teorijos neatspindi pasaulio, o yra tik įrankiai prieiti prie teisingų empirinių stebėjimo teiginių. Pasak Berkeley`io, tokiais įrankiais yra terminai *jėga, trauka, sunkis* ir kiti; jie žymi ne tikras fizines savybes, bet tik padeda suformuluoti hipotezes ir judėjimo taisykles.

paskyrimo jis ilgai siekė dėl to, kad šis bažnytinis postas nereikalavo didelių laiko sąnaudų, tačiau buvo gerai apmokamas. O lėšų Berkeley`iui reikėjo štai dėl ko. Jau anksčiau publikavęs kritiškus straipsnius ūkio ir visuomenės klausimais (pvz., 1721 m. *Esė Didžiosios Britanijos pražūčiai išvengti*), jis vis labiau atsidėjo užmojui Didžiosios Britanijos kolonijoje Bermudoje steigti kolegiją, kuriai planavo duoti šv. Pauliaus vardą ir kurioje kolonistų ir čiabuvių sūnūs būtų mokomi religijos, moralės ir civilizuoto gyvenimo normų. Šį užmojų Berkeley`iui įkvėpė įsitikinimas, kad Europa (ypač Britanija) vis labiau degraduoja ir kad senąją jos kultūrą galima ir reikia atkurti “Vakaruose, Amerikoje”. Tos minties vedamas jis parašė ir vieną vėliau išgarsėjusį eilėraštį, išpranašaujantį, kad “Amerikoje, Mūzos prieglaudoje”, atgims kitas “aukso amžius”, kuriame suklėstės “imperija ir menai, geri ir didieji, išmintingiausios galvos ir tauriausios širdys”¹⁸.

Viename laiške savo ilgamečiam draugui ir rėmėjui lordui Percivaliui (1683-1748) Berkeley`is, Bermudos net nematęs (ir, kaip vėliau paaiškės, niekada ir nematysiąs), 1723 m. kovą taip išdėstė savo ketinimus:

“Jau apie dešimt mėnesių, kai nusprendžiau praleisti savo dienu

---

¹⁸ Žr. David Hilbert, *Berkeley's Life and Works*,
http://tigger.uic.edu/~hilbert/Images%20of%20Berkeley/Berk_life.htm

likutį Bermudoje, kur Apvaizdos dėka tikiu, kad galėčiau būti prastu įrankiu padaryti didelį gerį žmonijai. Du svarbūs motyvai tam būtų pakelti papročių lygį tarp anglų mūsų vakarinėse plantacijose ir skelbti evangeliją tarp Amerikos laukinių. Natūralus būdas tai padaryti - įsteigti kolegiją arba seminariją kokioje nors patogioje Vakarų Indijos dalyje, kur mūsų plantacijų angliškas jaunimas galėtų būti taip auklėjamas, kad aprūpintų jų bažnyčias geros dorovės ir gero išprusimo (dievaži, kaip to trūksta) kunigais. Toje pačioje seminarijoje būtų galima išugdyti ir tam tikrą kiekį amerikiečių laukinių, kad įsigytų menų magistro laipsnį. Ir kadangi šitaip jie būtų gerai išmokyti krikščioniškosios religijos, praktinės matematikos, kitų liberaliųjų menų bei mokslų ir jiems būtų anksti įdiegti visuomeninio sąmoningumo principai bei polinkiai, jie galėtų tapti tinkamais įrankiais puoselėti religijai, moralei ir pilietiniam gyvenimui tarp savo tautiečių, kurie negalėtų savo kraujo ar kalbos vyrams jausti jokio įtarimo ar pavydo, kokio jie galėtų jausti anglų misionieriams, kurie niekada negalėtų būti gerai kvalifikuoti tokiam darbui”¹⁹.

Šiam projektui įgyvendinti Berkeley`is keletą metų pats telkė lėšas, išgavo kolegijai karaliaus Jurgio I-ojo chartiją, kreipėsi finansų paramos į ministrą Robertą Walpole`ą bei Britanijos

---

¹⁹ Žr. Costica Bradatan, “Waiting for the Eschaton: Berkeley's "Bermuda scheme" between earthly paradise and educational utopia (1), prieiga per internetą: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5001982773>

parlamentą, kuris 1726 m. pažadėjo kolegijai paskirti 20 tūkstančių svarų. (Beje, Berkeley`is buvo toks patrauklus, kad jo draugo, rašytojo Jonathano Swifto turtinga simpatija Vanessa, pastarojo nuvilta, prieš mirdama jam užrašė pusę savo turto). 1728 m. jis jau turėjo tiek lėšų, kad su savo tik ką parsivesta žmona, Airijos vyriausiojo teisėjo dukterimi Anne Forster, ir dviem draugais ryžosi plaukti į Rod Ailendą, idant įsteigtų žemyninę bazę savo svajojamai kolegijai Bermudos saloje. (Pagal kitą versiją Berkeley`is jau kiek anksčiau suvokė, kad tūkstantį kilometrų nuo žemyno esanti Bermuda, stokojanti pakankamai maisto ir vandens atsargų, negali būti ideali vieta aukštojo mokslo įstaigai kurti; todėl, ieškodamas jai tinkamesnės vietos Amerikos žemyne ir dargi norėdamas paskubinti parlamentą, kad pervestų jam lėšas, ir leidosi į Rod Ailendą.)

Atvykęs su savo pinigais ir biblioteka į Niuportą 1729 m. sausį, jis nusipirko ūkį, jame pasistatė savo suprojektuotą namą, ir ten gyvendamas ne tik sulaukė trijų vaikų (kurių vieną ten pat palaidojo), bet ir toliau laukė žadėtosios paramos, įkūrė literatų ir filosofų diskusijų būrelį ir parašė jį netrukus išgarsinsiantį *Alsifroną*, dialogo forma siekiantį atremti įvairiaus tipo laisvamanių (ateisto, libertino, fanatiko, niekintojo, kritiko, metafiziko, fatalisto, skeptiko) priekaištus krikščioniškajai religijai. Deja, 1731 m. Berkeley`is sužinojo, kad pinigai jam nebus

išmokėti, ir tų metų pabaigoje su šeima grįžo į Angliją (ir ten *Alsifroną* išleido).

Nors jam ir nepavyko įsteigti naujajame pasaulyje kolegijos, jo daugiau nei trejus metus trukusi viešnagė Amerikoje neliko be vaisių. Anot Davido Hilberto, tuo metu Berkeley`is buvo aukščiausio rango anglikonų dvasininkas britų kolonijose ir išvis “pirmasis žinomesnis filosofas ir literatas, lankęsis Amerikoje ir daręs ženklia įtaką kolonijose vykstančiam filosofijos gyvenimui. Pirmąją plačią, rimtą jo amaterializmo doktrinos kritiką pateikė Konektikuto dvasininkas filosofas Samuelis Johnsonas (1696-1772), kuris su Berkeley`iu susipažino Niuporte ir su juo susirašinėjo iki pastarojo mirties. Johnsonas, vienas iš labai nedidelio skaičiaus konvertitų į amaterializmą, vėliau tapo pirmuoju Niujorko Kolumbijos universiteto prezidentu ir taip pat parašė pirmąjį Amerikos filosofijos vadovėlį *Elementa Philosophica*, išleistą Benjamino Franklino 1752 m. ir dedikuotą Berkeley`iui”.

Kitas Amerikos filosofas, kuriam Berkeley`is turėjo įtakos, buvo Jonathanas Edwardsas (1703-1758). Pasak Hilberto, pastarasis “skaitė *Alsifroną* nepraėjus metams po jos publikavimo, ir daugelyje Edwardso raštų juntama amaterializmo įtaka²⁰”. Be to,

---

²⁰ Edwardso filosofijos specialistas William J. Wainwright tačiau mano, kad jis priėjo prie amaterializmo savarankiškai, o jo filosofijai apskritai daugiau įtakos turėjęs ne Berkeley`is, bet Malebranche`as. Iš laiško autoriui 2005 06 19.

Alsifrone “aiškiai atsispindi Niuporto aplinka, o knygos poveikis buvo didesnis Naujajame pasaulyje negu Senajame”.

Neliko be vaisių Berkeley`io viešnagė Amerikoje ir kitu atžvilgiu. Prieš išvažiuodamas iš Niuporto ar jau grįžęs į Angliją, filosofas dovanuoja savo Niuporte paliktą ūkį (plantaciją), namą ir biblioteką Jeilio universitetui. O savo neįgyvendintam Bermudos projektui privačiai surinktus pinigus jis arba gražino aukotojams, arba iš jų bei savo plantacijos pajamų nupirko papildomų knygų Jeilio ir Harvardo bibliotekoms, tuo ir materialiai prisidėdamas prie žymiausių JAV švietimo institucijų plėtojimo. Galop, vėliau garsiu tapsiantis Kalifornijos miestelis ir 1872 m. ten įkurtas universitetas pavadinti Berkeley`io vardu ne dėl jo filosofijos įtakos, o dėl to, kad JAV laukinių Vakarų plėtotojai (pvz., geležinkelių magnatas Frederickas Billingsas) buvo girdėję apie Berkeley`io planus atkurti senąją Europos civilizaciją būtent Amerikoje - šį miestelį Kalifornijos gubernatorius 1873 m. ir paskelbė “Vakarų Atėnais”.

Grįžęs į Angliją, Berkeley`is savo publicistinę ir mokslinę veiklą tęsė, pagaliau sulaukdamas didesnio pripažinimo kaip filosofas ir Europoje. 1733 m. išėjo ankstesnę jo esė apie regą papildanti *Regos teorija: apginta ir paaiškinta*, o 1734 m. pasirodė Niutono skaičiuotė dėl joje postuluojamų be galo mažų dydžių kritikuojantis ir reikšmingu indėliu į matematikos filosofiją

laikomas *Analitikas*. Tais pačiais metais išėjo ir antrasis *Traktato* bei trečiasis *Trijų dialogų* leidimai, ir Anglijos karalienės valia Berkeley`is paskirtas ir išsventintas vyskupu - jam patikėta kaimiškoji Kloino diecezija pietų Airijoje. Jos ganytoju filosofas išbuvo iki savo mirties.

Valdydamas šią gana vargingą vyskupiją, Berkeley`is dažnai lankydavosi parapijose, uoliai alikdavo kitas ganytojiškas pareigas, praktiškai domėjosi visais amatais, gal net su žmona pastatė skalbimo mašiną, įsteigė verpimo mokyklėlę, išlaikė vargšų prieglaudą. Kadangi dauguma to krašto gyventojų buvo Romos katalikai, gerasis anglikonų vyskupas sielojosi ir jų reikalais. Į vieną jo 1749 m. rašytą laišką-raginimą katalikų kunigams šie atsakydami išreiškė jam “nuoširdžią padėką”, pažadėjo “kiek tik leidžia jų jėgos” klausyti jo patarimų, gyrė jo “plačią artimo meilę”, “atsidavimą viešajam gėriui”, “unikalų būdą”, kuriuo jis traktuoja “žmones atsižvelgdamas į jų padėtį”: visa tai “akivaizdžiai rodo jį esant geru žmogumi, mandagiu džentelmenu, tikru patriotu²¹”.

Pradėjęs gyventi Kloine jis 1735-1737 parašė iš šešių šimtų retorinių klausimų viešojo gyvenimo, pinigų, prekybos ir šiaip ūkio temomis susidedantį traktatą *Klausėjas*, kuriuo siekė pagerinti Airijos socialinę-ekonominę padėtį. O kodėl, būdamas filosofas ir

---

²¹ Žr. <http://www.maths.tcd.ie/~dwilkins/Berkeley/Stock/Life.html> Tikrinta 2005 07 07

dvasininkas, jis išvis tokios užduoties ėmėsi? To veikalo pratarėje jis pats tai paaiškino taip: “kadangi žmogiškosios laimės suma laikoma susidedanti iš proto, kūno ir sėkmės gerybių, norėjau, kad mano studijos būtų naudingos žmonijai kiekvienu iš šių trijų atžvilgių²²”. Vadinasi, kaip savo filosofiniais raštais Berkeley`is siekė pagerinti žmonijos *protą*, taip *Klauseju* jis norėjo prisidėti prie savo tautiečių *sėkmės*, paanalizuodamas, kodėl airiai įgrimzdę į tokį neturtą, ir parodydamas jiems, kaip sąžiningas darbas ir apsišvietimas yra doro turtėjimo būtinos sąlygos.

O jų *kūno* gėriui jis stengėsi pasitarnauti savo propaguojama liaudies medicina, kuria visa gyvenimą domėjosi ir kuriai iš dalies skyrė savo paskutinį didelį (ir komerciškai sėkmingiausią) darbą, jau minėtąjį traktatą *Seirė* (1744). Jame, be filosofinių minčių apie visatos sąrangą ir kilimą joje Dievopi, Berkeley`is stengėsi moksliskai pagrįsti deguto vandens, kaip universalus vaisto ir pakaitalo svaigalams, gydomąsias savybes, kurias jis, galimas daiktas, pats buvo patyręs praktiškai. 1751 m. jį labai paveikė vyriausiojo sūnaus mirtis, jo paties sveikata ėmė silpnėti, 1752 m. jis persikėlė į Oksfordą, kad galėtų prižiūrėti ten studijuojančio jaunesniojo sūnaus mokslų, ir mirė 1753 m. sausio 14 d. tikriausiai nuo širdies smūgio, palikdamas tris suaugusius vaikus (iš septynių gimusių) ir žmoną, kuri daugiau nei du dešimtmečius buvo jam

---

²² Žr. <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/berkeley/querist>

visuose darbuose bendrakeleivė ir su kuria jo gyvenimas, atrodo,
buvo laimingas.